

Být muzikologem v Čechách

Mnohostrunný muzikolog

Jiří Tlatoša

Omlouvám se, toto povídání o muzikologii bude jiné, než mých kolegů. Moje zaměření bylo úzce vymezené, v řece hudební historie jsem se zajímal spíše o pramének; navíc jsem byl intenzivně zapojen do aktivního provozování hudby, mimo jiné jako externista Pražských madrigalistů, ale i jako kapelník folkového souboru Spirituál kvintet, tedy do hudby lehce populární. Právě tato činnost mě přiváděla do dramatických souvislostí, které poznamenaly mé osudy na FFUK. V textu se tedy věnuji méně obecné muzikologické problematice, snažím se spíše zachytit dramatickou, až groteskní atmosféru, ve které se naše odborná práce odehrávala. Nicméně svému oboru jsem vděčný za poznávání, které obohatilo navzdory můj život, za povznášející setkávání se vzácnými lidmi, kteří oboru upsalí svá nadání a zvedali ho před mými zraky do výšin, na které byl primitivní, nenávidistný režim krátký. Velmi si také vážím styku se studenty oboru, které nenabízela zбоhatnutí.

Puzení minulosti

Můj prapradědeček byl učitelem ve Zlonicích, jmenoval se Antonín Liehmann, měl dceru Terinku a žáka Toníka Dvořáka, syna místního řezníka, Toníka zasvěcoval do muziky,

a hlavně přesvědčil Dvořáka řezníka, že jeho syn musí dělat hudbu. Sám také skládal a jeho Mše d moll není rozhodně špatná. Však toho vesnického kantora Toník později krásně zvečnil v Jakobínovi, i s Terinkou, snad dokonce svou láskou. Té vděčím za své předky a přibuzné, mimo jiné za slavnou sestřenku Kateřinu Englichovou. Přesto můj tatínek, vysokoškolský asistent, kynolog, od mého útlého věku dbal na to, aby mě „hudba neodváděla od učení“. Sám byl přitom znalec oper a naše rodina trávila v Lahovicích za války nedělní dopoledne povinně poslechem operních árií, v podání nejslavnějších hlasů světa a gramofonu s klikou. Když jsme se po válce vrátili z Lahovic do Prahy, zbylo v bytě po Němcích na Pařížské ulici piano. Hned jsem si na něm začal brnkat a tatínek proto nařídil, že musím z domu.

Osudová kytara z vetešnictví

Předposlední den války byli všichni muži v Lahovicích postříleni Němci. Tatínek přežil jen díky tomu, že jsme tři dny předtím odjeli na chatu v Točné. Němcům tak unikl, ale komunisti si ho brzy našli. V roce 1951 byl spolu s několika spolupracovníky zatčen komunistickou STB a bez soudu držěn dva roky

ve vězení. Já v té době ukončil „devítiletku“ a pokračování studia na „jedenáctiletce“ mi samozřejmě nebylo povoleno. Byl jsem zařazen jako pomocný dělník do chemičky v Neratovicích, kam jsem denně dojížděl vlakem. Pro maminku, která se musela starat o mne a sestru za mízerný plat uklízečky, to byla těžká doba. Přesto mi splnila mučivé přání: ve vetešnictví mi koupila lacinou kytaru. Ta mi otevřela cestu do světa vytoužené hudby a určila i moji budoucí muzikologickou orientaci.

S lopatou a krumpáčem na hudební vědu

Po Stalinově smrti otce propustili a já mohl dostudovat a složit maturitu. Vysokou školu jsem si ale vybrat nemohl, jako dělníkovi z chemičky mi povolili jen chemickou technologii. Po roce jsem se rozhodl zkusit „přestup“ a šel jsem do Břehové na průzkum. Na katedře hudební vědy byli právě dva kohouti – Mirko Očadlík a Antonín Sychra, kteří se neměli v lásce. Náhodou jsem oslovil dobráckého Sychru, který mne trochu „oťuknul“ a oznámil mi, že mě přijímá do druhého ročníku s tím, že si musím dodělat chybějící zkoušky za neběžící první ročník. S radostí jsem na chemii ohlásil odchod. Když jsem se pak za-

šel na hudební vědu dotázat co dál, byl tam Očadlík a ten, jistě po právu, prohlásil, že on o ničem neví a bez řádných přijímaček to nejde. Já – nyní nestudující – za pár dnů musel narukovat. Byl jsem přidělen k ženiným jednotkám MV, které sloužily dvacet sedm měsíců, byl odvezen na Děčínský zámek, k hranicím s NDR a tam vyfasoval krumpáč a lopatu. Kopalí jsme odvodnění, budovali „orné pásy“, demolovali opuštěné budovy.

K řádným přijímačkám jsem se za dva roky dostavil ještě v uniformě hraničářů a myslím, že to udělalo na s. Mužíkovou – jak jí budu dále říkat, personifikovanou Stranu, která měla být u nejdramatičtějších scének mého působení na katedře, velký dojem. Byl jsem přijat do ročníku, kde nás bylo pět, ročník nad námi nebyl otevřen vůbec a ten ještě vyšší měl dvě studentky.

Ke konci druhého ročníku si mě zavolal vedoucí katedry doc. Fr. Mužík a nabídl mi místo asistenta. Měl jsem mít malý pedagogický úvazek za ještě menší plat (Collegium musicum – praktické cvičení hudební interpretace, a s příchodem dalšího nižšího ročníku přednášku z přehledu hudební historie). V srpnu 1961 spáchal můj otec Ing. Dr. Tichota, který byl po propuštění z vězení nejprve zařazen k pouličním kopáčům, pak uklízen do nějaké knihovny, v chatě na Točné sebevraždu. Až po Listopadu jsme si ověřili, že při odchodu z vězení ho donutili podepsat spolupráci a on nevěděl, jak se tomu vyhnout.

Učitelé

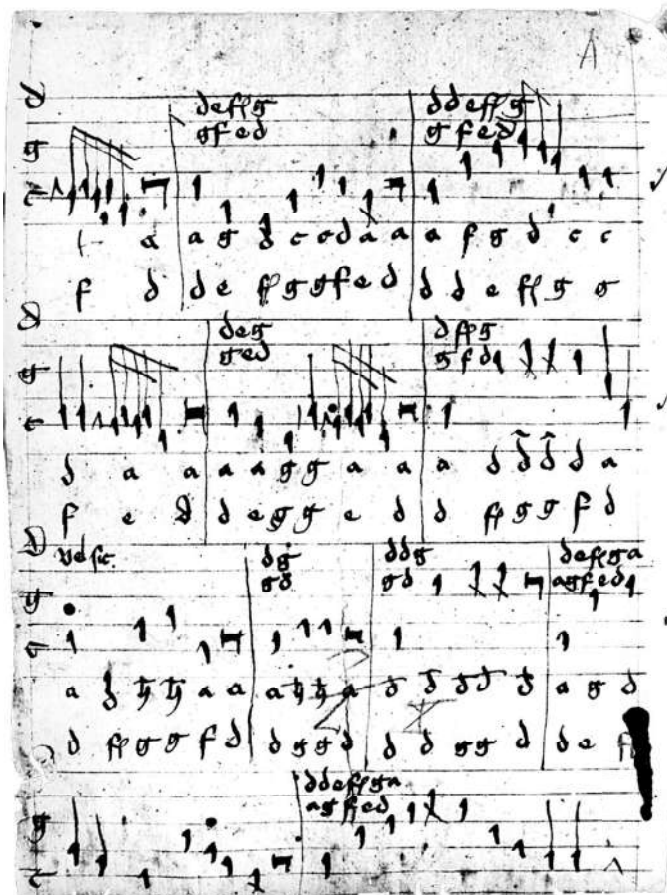
Zažil jsem ještě přednášky obou jmenovaných profesorů – Sychra byl očividně inteligentní vědec, ale nemohl se vyrovnat se svými minulými aktivitami z časů bojů o „socialistický realismus v umění“, téměř na každé přednášce zavedl řeč na své „pomýlení“; velmi brzy pak zemřel. Očadlíkovy přednášky byly výklady talentovaného popularizátora v širáku, s neuvěřitelnou sloni pamětí a se sklony k teatrálnosti. Pamatuji, jak výklad o Mannheimské škole uzavřel stupňujícím se křikem s důrazem na poslední slovo: „Rothenthal – Červené údolí – údolí KRVE!“ – načez bouchnul do katedry pěstí a velebně odkráčel, následován vůni viržinka. Brzy si mě oblíbil, já mu však měl za zlé, že na dotaz nás posluchačů, co soudí o Bachovi (vyvolaný po dlouhé době prvním povoleným provedením Matoušových pašijí v Praze) odpověděl: „Jsem uvědomělý občan, a proto k odkazu skladatele, který nevymyslel jedinou melodii, která by zlidověla, zdrženlivý.“ Na tuhle ždanovovskou hantýrku jsem byl alergický. Zaslouženou pozornost nás posluchačů v té době budily přednášky Ivana Vojtěcha, mezinárodně uznávaného experta na dílo Schönberga a moderní hudbu vůbec. Potěšením pak byla – vedle přednášek některých externistů, jako např. Milana Poštolky, brněnského Františka Hrabala – výuka obou fakultou zaměstnaných skladatelů – Vladimíra Sommera a Petra Ebena. Sommer, bývalý předseda Svazu skladatelů, byl později v nemilosti a unesl to. Vyučoval hudební nauky, ale rád se pouštěl do odboček, a protože měl

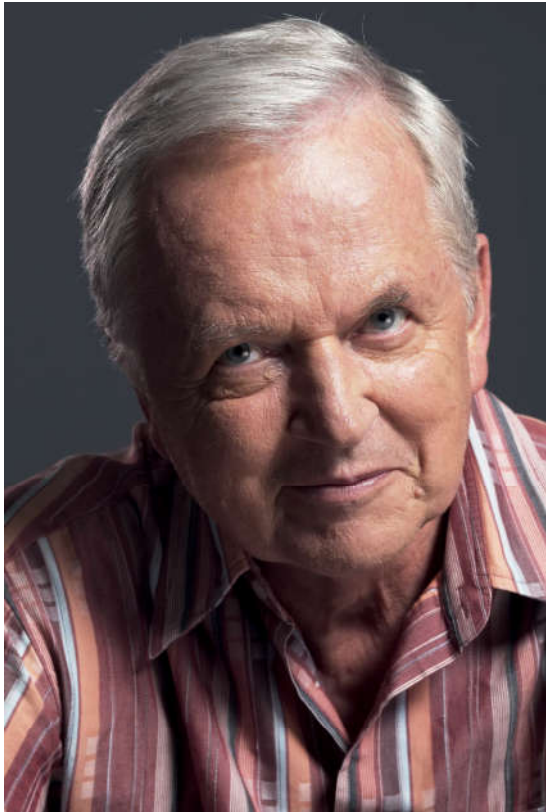
Vystoupení studentského souboru Collegium musicum na vánočním večírku katedry hudební vědy

znamení přehled nejen po moderní hudbě, ale i po výtvarném umění, byly tyto odbočky velmi zajímavé. Petr Eben byl výjimečný a všemi ctěný člověk. Nesmírně pohotový hudebník-skladatel s absolutním sluchem, geniální improvizátor, pozorný a přátelský učitel, ochotný na nejrůznějších besídkách studentů zasednout ke klavíru a hrát hodiny třeba Ježka, stejně jako v hodinách hry partitur ohromovat

nás, klesající pod tříhlasem ve třech klíčích, brilantní hrou z třicetirádkové partitury s několika transponujícími nástroji. Jako věřící pedagog neměl nejmenší šanci na postup a já, studentik-asistent, jsem měl vlastně téměř stejné postavení, jako on, světem obdivovaný skladatel. Asi nejuznávanější pedagog a vědec mé éry, se nenápadně zjevil někdy ke konci mého studia. Jednoho dne mi byl s. Mužíko-

Československý zlomek varhanní tabulatury

Jiří Tichota

vou představen můj budoucí kolega asistent, rovněž nositel šrámu na kádrovém původu – Jaromír Černý. Mimořádně talentovaný a vzdělaný, vyrostl jako specialista na raný vícehlas, s dalekosáhlými přesahy všemi směry. Rychle získal absolutní respekt u posluchačů, ale i kolegů z domácích i zahraničních vědeckých pracovišť. Nebyl straník, a tak jediným docentem byl za mých časů František Mužík. Ten zadržávaně přednášel hudební středověk, se zaměřením na naše nejstarší duchovní písně. Lidsky byl Mužík složitá osobnost, podílející se v padesátých letech na stranických čistkách mezi pedagogy a kolegy studenty stejně rozhodně, jako později v roli děkana trval na odmítnutí vyloučit studenty, nařčené tajně STB během majáles 67 u Máchova pomníku, což pro něj mělo vážné kariéru důsledky.

Sběr dat pomocí autostopu

Co do zaměření svého studia jsem měl od počátku jasno. Zajímaly mne prameny staré hudby pro drnkací nástroje, především pro asi nejsvětebnější nástroj renesance – loutnu, včetně problematiky specifických instrumentálních notací – tabulatur. Základní práce v tomto u nás tenkrát prakticky nedotčeném oboru byly v tehdejší době náročné. Neexistoval vůbec žádný přehled o pramenech toho druhu u nás, korespondence s institucemi byla zdoluhavá, nespolehlivá a zejména se zahraničím i omezená různými předpisy. O dobových poměrech vypoví následující historka: Z jakési zmínky mi bylo známo, že na Slovensku, v evangelickém lyceu v Levoči,

mají být dva svazky tabulatur pro barokní loutnu. Vydal jsem se tam autostopem, jiný způsob dopravy mi nebyl finančně dostupný. Na místě věděli již jen o jednom svazku, který jsem celý ofotil a pustil se opět domů. Někde u Zlatých hor jsem však na silnici uvízl a již se stmívalo. Vzpomněl jsem si, že v nedalekém městečku žije jeden můj známý. Když jsem k němu došel, nabídl mi ochotně přenocování. Druhý den ráno jsem se šel trochu projít po okolí a vyfotil jsem pár záběrů. Pak mě došla vojenská motorka a nějaký důstojník mě legítimoval a zabavil fotoaparát – fotil jsem prý ve vojenském prostoru. Ověřil si, kde právě bydlím, a vyzval mě, abych nikam neodjížděl, nechá prý vyvolat film a uvidíme. Asi za dvě hodiny přišel s tím, že na filmu není sice z místa nic závadného, ale jsou tam jakési šifry! Ty prý poslali k rozboru. Tak jsem o poslední část levočské tabulatury zase rychle přišel, ale představa, jak kontráší luští „šifry“ pro barokní loutnu za to stála. Postupně jsem takto vytvořil seznam dochovaných i neznámých našich tabulatur, který byl – ještě zdaleka nehotový – publikován v *Acta Universitatis Carolinae* (1965) a stal se základní informací pro RISM. Po obhájení diplomky jsem začal přednášet hudební paleografii, se zaměřením na loutnové a varhanní tabulatury. Pražská katedra tak myslím byla u nás první a jediná, kde se tabulární notace vyučovala.

SHK

Pak jsem byl vyslán na dvouroční stáž do hudebního odd. Národní knihovny, kde se právě začínal budovat SHK, tj. Souborný hudební katalog, organizovaný na danou dobu velkoryse. Všechny známé sbírky notových materiálů, od zámeckých knihoven, muzeí a archivů, po osobní pozůstalosti, byly najatými pracovníky katalogizovány jednotným způsobem a já s jedním kolegou měl za úkol výsledky kontrolovat a opravovat. Listků byly tisíce a práce to byla ubíjející, ale občas přinesla i odhalení, ke kterým by jinak třeba nedošlo. Ve svozu z Žatce jsem objevil zcela neznámou loutnovou tabulaturu německého typu (kol. 1600) z pera Bohuslava Stryalého z Pomnouce, významný pandán známého německého rkp. Jana Arpina z Dorndorfu. V době stáže jsem byl vyzván, abych navrhl jeden titul pro publikační řadu *Editio Cimelia Bohemica* – vydávání pozoruhodných památek z majetku NUK. Zvolil jsem loutnovou tabulaturu, psanou Mikulášem Šmallem z Lebendorfu, písařem Jaroslavem Bořitou z Martinic. Faksimile rukopisu vyšlo v luxusní podobě a kožené vazbě roku 1969 jako první moderní faksimile loutnové tabulatury s kritickou zprávou u nás.

Doktorát

Disertaci, věnovanou intabulacím písní a vokálních skladeb v pražských loutnových tabulaturách jsem psal v roce 1968, poznamenaném v druhé polovině známými dramatickými událostmi. Jedním ze dvou tabulárních pramenů byl právě zmíněný rkp. Šmalla z Lebendorfu z fondů NUK, druhým a hlavním pak zlomek loutnové tabulatury *XIII B 237*,

z NM, známý též pod zavedeným názvem *Codex Jacobides*. To je pramen zcela unikátní, a přesto do té doby prakticky nepovšimnutý. Jeho mimořádná hodnota vypovídá přitom překvapivě obohacuje naše vědomosti hned v několika rovinách kulturní historie. Pochází z Prahy doby Rudolfa II. a pozdější, jeho písařem a uživatelem byl někdo z okruhu tehdejší pražské university, nejspíše student – jak naznačují četné české, německé, latinské a řecké sentence a poznámky mezi jednotlivými hudebními zápisy. Průzkum pramene prokázal, že hudba, určená vznešeným posluchačům z hradní společnosti – konkrétně díla J. Regnarta – se rychle šířila. Paradoxně to byly různé chyby a zkomolení předloh, které jednoznačně prokazují, že z hradu vedly fungující cesty do podhradí, díky nimž vzácné skladby byly kupodivu dostupné a žily v našem prostředí i mimo společenství vznešených konzumentů a znalců, mezi laickými milovníky, studenty, v prostředí „lidovém“. Na svém doktorském diplomu mám ostatně symbolicky také „lapsus calami“ vypovídající o tom, jak malé bylo povědomí o mém oboru. Doktorát mně byl udělen údajně za práci o „pražských loutkových tabulaturách“!

Snad něčím obohátila naše vědomosti o hudbě na českých zámcích v 18. století moje následující studie o francouzské loutnové hudbě v Čechách (1975) a s ní svázaným tzv. „lomeným stylem“, ohlašujícím definitivní emancipaci evropského instrumentálního myšlení od vokálních vzorů. Rozruch u odborných kruzích v zahraničí způsobil během práce nalezený výtisk básně, věnované princovi Philippu Hyacinthovi Lobkowitzovi ke jmeninám; popisuje virtuózní hru na loutnu jeho manželky Anny Marie Wilhelminy, tak dokonale, že ani slavný italský skladatel G. Tartini, občasný host na roudnickém zámku, nebyl po sluchu schopen rozpoznat, hraje-li ona nebo jeden z nejskvělejších loutníků všech dob S. L. Weiß, její učitel!

Emigranti ve hře

Rok po publikování této práce jsem se oženil se Zdenkou, rozenou Toskovou. Její otec, Vladimír Tosek byl rozhlasový a televizní redaktor, jedna z nejvýraznějších tváří TV obrazovek Pražského jara. V srpnu vedl až do konce svobodné vysílání televize a pak emigroval i se Zdenčiným bratrem. V Londýně vydával protirežimní *Listy*. Čekali jsme dítě a neměli vyhovující byt, S. Mužíková byla jistě o mé ženě „a spol.“ náležitě informovaná, ale k mému nesmírnému údivu si mě zavolala a prohlásila, že se pokusí pro nás bydlení zařídit. Opravdu že nás se svými styky něco našla v Kladně, kam jsme s ní i zajeli autem; šlo o neobývaný byt právě zavřeného trestance a my ho nevzáli, nechtěl jsem být nijak zavázán. Ale to gesto mi vyrazilo dech a tu historku šířím. Jak složitě je někoho správně pochopit a obsáhnout!

Může nás pravda ochudit?

Ve stejném roce jsem byl požádán, abych pro *Sborník Národního muzea v Praze* napsal ex-

kurs o tzv. Českobudějovickém zlomku varhanní tabulatury. Zlomok byl objeven koncem třicátých let minulého století, r. 1948 o něm psal E. Trola, r. 1958 zveřejnil několik taktů své transkripce J. Pohanka v *Dějínách hudby v příkladech*, L. Vachulka Pohankovu verzi nahrál pro gramofonovou *Antologii české hudby*. Všichni jmenovaní se shodovali v tom, že jde o jednu z našich nejstarších instrumentálních vícehlasých skladeb: „...budějovický rukopis je krátkou tříhlasou skladbou ve stylu fauxbourdonovém... prostítkou... a proto asi také skladbou originální.“ (E. Trola). Exkurs ale prokázal, že ve skutečnosti nejde o žádnou skladbu – jen o kousek cvičení v harmonizaci předem zadaného basu. Tedy žádná domácí varhanní skladba, ale kompendium začínajícího varhanníka z doby kolem roku 1500 – těžké rozhodnout, co je přínosnější! Má poslední, velmi namáhavá studie byla vlastně málo potěšující. Jmenovala se *Bohemika a český repertoár v tabulaturách pro renesanční loutnu* (1984). Hledal jsem soustavně jakékoliv stopy českého vlivu ve všech mých známých a dostupných pramenech literárních i v evropském repertoáru pro renesanční loutnu (pro úplnost – v baroku už byla situace jiná, českých autorů i skladeb máme dostatek). Výsledek byl velmi chudý. Nejen že se dochovala jedna jediná skladba českého autora, ale je znám jen nepatrný počet zapsaných českých písní a tanců, výslovně jako česká

jen jediná *Chorea Bohemica*. Dokonce i všíljká dobová česká úsloví vážící se k loutně jsou většinou jen překlady cizích originálů... Vím, třicetiletá válka, předchází dlouhodobá nechuť k válčícím protestantům, ale je to uspokojivé vysvětlení? Snad lépe disponovaná budoucnost vylepší tento obraz.

Náměly v režii STB

Někdy na jaře, tuším v roce 1985, jsem byl předvolán s pasem a řidičkem do Bartolomějské. Seděli tam dva muži a spustili: Tak vy učíte na muzikologii, máte tam ještě ten zelený nábytek po Hutterovi? (Oni: My víme všechno! Já: Od koho asi?) Vy se ze Skautu znáte s Havly, kdypak jste je viděl naposled (Ivan byl měsíc předtím na koncertu Spirituál kvintetu). Na fakultě byl nějaký studentský protest, nemáte v tom prsty? Atd. Na závěr poučení, že nikomu, ani manželce nesmím o našem setkání říct. Za čtrnáct dní další předvolání už na Pasové odd. na Žižkově. A tam pak znovu a znovu. Přišly nabídky, že mě dostanou na narozeninové oslavy Václava Havla, že zařídí, aby Kvintet vyjžděl i na Západ, proč nenavštívíme dědečka v Anglii, jistě by rád viděl vnučata apod. Byli vynalézaví. Celou dobu jsem každému na setkání o jejich snaze vyprávěl, aby se jim doneslo, že mluvím. Nic. Pak došlo i na s. Mužíkovou – nabídla mi v ústraní, že zasáhne, ale odmítl jsem, opět jsem nechtěl být zavázán. V druhém roce přišel pokus

uvázat mě písemně ke spolupráci, vybuchl jsem a křičel, že nikdy, chodím sem jen z donucení! Prý klid, nikdo mě nenutí. Ale předvolání přišlo znovu. Další schůzka se již ale nekonala. Osvobodilo mě setkání naší rodiny s V. Toskem a příbuznými, domluvené prostřednictvím jednoho cizince do Maďarska. Na dohodnuté adrese jsme nikoho nenalezli. Po dlouhém pátrání plném obav jsme se konečně potkali. Dojednané ubytování prý bylo zrušeno a v nabídnutém náhradním je ještě nějaká česká rodina. Přijeli jsme tam, když ta „rodina“, čtyři pánové s kuříky, odcházela. Tam jsem, u stolu pod velkým lustrem, své potíže s STB podrobně popsal. Zasádrované mikrofony fungovaly dobře, protože tím mé předvolávání skončilo. Jen Zdenca zabavili služební pas, abychom nemohli vycestovat na již schválený koncert v Dánsku.

Postludium

Můj blízcí se odchod z katedry (1986) byla věc s předchozím dlouhodobým vývojem. Konkrétním důvodem pak byla scéna se s. Mužíkovou, vyvolaná její snahou zabránit přijetí jednoho studenta z náboženských důvodů. Pohádali jsme se hrozně a já jí řekl, že odcházím. Mužik mi druhý den naznačil, že jistě neodcházím, protože chci aktivně provozovat muziku, vytušil, že je za tím jeho bojovnice za ideály KSČ. Ale bránit vám nebudu, dodal. ■